

Раєцька Людмила Василівна –
кандидат юридичних наук, доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін Київського
національного університету внутрішніх
справ

Тенденції поширення наркоманії в Україні

У статті проаналізовано наркоманію як соціальну трагедію, окреслено тенденції її поширення, запропоновано напрями боротьби з цією хворобою.

Проблема глобального поширення наркоманії є однією з найгостріших у системі забезпечення національної безпеки нашої держави і потребує негайного вжиття рішучих заходів.

Наше суспільство ще не в повному обсязі усвідомило, якої непоправної шкоди завдає йому наркоманія, яку загрозу становить вона для фізичного, морального здоров'я нації, інтелектуального й економічного потенціалу держави, а, отже, і для нашого майбутнього загалом.

Визначення наркоманії було сформульовано ще в 1952 році Всесвітньою організацією охорони здоров'я: "... наркоманією вважається стан періодичної або хронічної інтоксикації, шкідливої для людини і суспільства, викликаної неодноразовим вживанням наркотику" [1].

В юридичному словнику 1956 року наркоманію визначено як патологічне приваблення до вживання наркотичних засобів [2].

Єдиною Конвенцією про наркотичні засоби було відзначено, що наркоманія – це зло, яке впливає як на окремих індивідів, так і на людство взагалі, становить соціальну та економічну небезпеку як для окремих держав, так і для міжнародного співтовариства. Також було встановлено перелік засобів, які підлягають контролю [3].

Наркоманія є негативним суспільним явищем, яке за сукупністю аморальних проявів, що суперечать загальноприйнятим нормам поведінки, є "фоновим" явищем та тісно пов'язане зі злочинністю.

Поряд із зловживанням наркотиками, останнім часом усе більше поширюється немедичне вживання психотропних і сильнодіючих речовин, хворобливий потяг до яких зветься – токсикоманією.

Політоксикоманія або полінаркоманія – це систематичне звичне одночасне вживання декількох (як мінімум двох) наркотичних або токсичних речовин, що належать до різних фармакологічних груп.

Наркомани – особи, які залежать від наркотиків, думають тільки про наркотики і готові йти на все, щоб їх отримати. Для їхніх сімей життя перетворюється на безкінечні страждання. Для того, щоб отримати гроші на наркотики, без яких вони впадають в агресивний стан, наркомани йдуть на скоєння злочинів. Справляючи негативну дію на оточуючих, нові наркомани сприяють розповсюдженню наркоманії подібно епідемії.

Залучаючись до наркотизації, людина стає носієм певних ідей, світогляду, поведінки властивих субкультури наркоманів у цілому. Цінності суспільства в очах наркомана знецінюються, а середовище, до якого належить наркоман, стиль життя та взаємовідносини наркоманів наділяються певними досягненнями. Підліток, який почуває за тих чи інших причин дефіцит позитивних емоцій, приходять у компанію наркоманів не за наркотиком. Він іде туди, де декламується "приймання",

“підтримка”, “захист”, “любов.” Наркотизація є своєрідним “пропуском” у цей світ і підліток намагається “вчитись” у нових “авторитетів.” Переймаються погляди, “цінності”, навіть стиль носіння одягу. Створюється внутрішня готовність до вживання наркотиків. Тому ми вважаємо, що захворювання починається не з першої ін’єкції, а із залучення до компанії наркоманів та сприймання їх світогляду. Таким чином, етіологічним фактором наркоманії є всі типи порушення процесу соціалізації. Вони створюють у дитини неправильне бачення світу, направляють на пошук засобів реалізації незадоволених потреб і “штовхають” у компанію наркоманів.

В останні роки відмічається зміна соціально-психологічного портрету наркомана. На зміну очевидно антисоціальним особам прийшли егоцентричні, інфантильні молоді люди, які мають формально-правильні соціальні установки і живуть на достатки батьків.

Таким чином, суспільству сьогодні протидіє багаточисленна, залучена у всі соціальні верстви “субкультура” наркоманів, об’єднана антагоністичним відношенням до суспільства, відокремленими механізмами маніпуляції людьми.

Разом із тим, у суспільній свідомості переважають неадекватні уявлення про наркоманію, нечітко визначені взаємовідносини суспільства в цілому та наркоманів. У традиційній наркології переважає вузькомедичний (біологічний) погляд на проблему та медикаментозні методи лікування із вкрай низьким ефектом. Таке становище неминуче призводить до поширення наркоманії та СНІДу. Протистояти цьому може тільки створений у суспільстві механізм, який діє на всі ланки в ланцюзі патогенезу – комплексна взаємопов’язана єдина система лікування – реабілітація – профілактика – боротьба з незаконним обігом наркотиків.

Про наркоманію нині говорять у всьому світі. Це – соціальна трагедія. З нею пов’язують падіння моралі та зростання злочинності. Ця проблема турбує політиків, медиків, соціологів, юристів, педагогів. Про наркоманію наполегливо повідомляють засоби масової інформації. Наводять загрозливі цифри, що свідчать про зростання наркоманії, залучення до її тенет дедалі нових жертв. Шкідливі наслідки від вживання наркотичних засобів науці давно відомі. Однак людство з великим запізненням почало вживати широкомасштабні заходи протидії наркоманії.

У нашій країні боротьба з наркоманією тривалий час велася без широкого розголосу. У популярній літературі питання наркоманії майже не висвітлювали; про цю проблему говорили побіжно, стверджуючи, що соціальних причин для наркоманії у нас немає. Однак наркомани у країні були, і їх кількість збільшувалася з кожним роком. Однією з причин поширення наркоманії є дефіцит знань про наркотики та їх вплив на організм людини. Проведене автором соціологічне дослідження показало, що у багатьох людей, особливо у молоді, неправильне уявлення про наркотики. Люди помиляються, вважаючи наркоманію розвагою, що відноситься у світ приємних відчуттів. Вони навіть не підозрюють, яку небезпеку приховують у собі ці “задоволення”, які наслідки спричиняють нешкідливі на перший погляд захоплення, до якої життєвої трагедії вони призводять.

Ряди наркоманів поповнюють в основному люди, які не мають елементарних знань про наркотичні речовини і наслідки їх вживання. Цю наркотичну безграмотність необхідно терміново викорінювати.

Проблема наркотиків, яка є великим сучасним лихом, існує на всіх континентах і в усіх країнах. На сьогоднішній день спеціалісти не відчують коливань в оцінці наркологічної ситуації – поширення наркоманії в Україні, яке прийняло епідемічний характер, охопило всю територію країни, особливо південний і східний регіони. І, що викликає особливу тривогу, виник кримінальний ринок наркотиків на рівні організованих злочинних груп [4].

Небезпека цієї хвороби полягає в тому, що вона дуже швидко й безповоротно руйнує фізичне і моральне здоров'я людини. Смерть здебільшого настає через кілька років інтенсивного вживання наркотиків, але їй передують повна деградація особи. Звідси й випливає нерозривний зв'язок наркоманії зі злочинністю.

Крім того, немедичне вживання наркотиків призводить до чисельних самогубств, побутового й виробничого травматизму, смертей від передозування цих засобів. Практично всі наркомани, які вживають опіати, хворі на гепатит, значна кількість – на СНІД і венеричні хвороби.

Сьогодні у світі зареєстровано майже 100 млн. наркоманів [5]. Кожний хворий на наркоманію, як правило, втягує в число наркозалежних, по одним документам – 5–6 чоловік, по іншим – 10–17 [6].

Висвітлити ситуацію з поширення наркоманії та незаконного обігу наркотичних засобів в Україні ми можемо за допомогою даних Департаменту боротьби з незаконним обігом наркотиків МВС України [7].

Наркоситуація в Україні дедалі більше ускладнюється, збільшується наркотизація населення, консолідується наркоділки, збільшується контрабандне надходження синтетичних і напівсинтетичних наркотичних засобів та психотропних речовин.

Протягом 2002–2007 років кількість осіб, які допускають немедичне вживання наркотиків, зросла майже в 1,4 рази. Так, якщо у 2002 році на обліку МВС України перебувало 112,5 тис. таких осіб, то станом на 01.01.2007 р. зареєстровано вже 154,4 тис. осіб. Враховуючи латентність наркоманії, вказані статистичні дані з різних причин не відповідають дійсності. За експертними оцінками чисельність наркозалежних осіб в Україні більша у 5–6 разів.

Найбільш ураженими регіонами є Дніпропетровська, Луганська, Миколаївська та Херсонська області, де частка наркозалежних осіб від загальної чисельності мешканців регіону майже вдвічі перевищує середньодержавний показник.

Щодо кількості наркозалежних осіб, то на Одеську, Донецьку, Дніпропетровську, Луганську області припадає понад третини усіх наркоспоживачів України, які перебувають на обліку.

Спостерігається значне зростання наркозалежних серед жителів сільської місцевості – на 35,2 % та особливо серед учнівської і студентської молоді – на 59,1 %. Кількість наркоспоживачів на 10 тис. чоловік сільського населення у Дніпропетровській та Миколаївській областях перевищує втричі середньодержавний показник, а в Луганській області – в 4 рази.

За соціальним станом серед наркозалежних переважають особи, які не працюють – 74 %, кількість робітників складає 7,54 %, службовців – 0,67 %, учнівської та студентської молоді – 2,86 %, інших верств населення – 15 %.

За останні 5 років від передозувань та хвороб, пов'язаних з немедичним вживанням наркотиків, померло понад 7,1 тис. осіб.

Серед осіб, які скоїли злочини, майже 78 % складають особи без певного роду занять, 2 % – студенти середніх спеціальних та вищих навчальних закладів, учні шкіл, 7,8 % – робітники. Майже 50 % усіх затриманих за наркозлочини становить молодь від 14 до 30 років, але особливо непокоїть підліткова наркозлочинність.

Що стосується осіб, яким встановлено діагноз “наркоманія” та які знаходяться на обліку в МОЗ України, то їх кількість протягом 2002–2007 років збільшилась на 19,2 % (з 78,6 тис. до 93,6 тис. осіб). При загальному зростанні кількості наркозалежних осіб, спостерігається зниження кількості злочинів, вчиненими ними та особами у стані наркотичного сп'яніння з 18,3 тис. до 14 тис. (–23 %), у т.ч. вбивств з 57 до 34 (–40 %), крадіжок державного і особистого майна з 5,3 тис. до 2 тис. (–2,5 рази). Проте зросла кількість грабежів з 416 до 444 (+7 %) та розбоїв з 87 до 139 (+60 %).

Усього протягом 5 років наркозалежними та особами у стані наркотичного сп'яніння вчинено 80 тис. злочинів, з яких майже 2,9 тис. убивств, тяжких тілесних ушкоджень, розбоїв та грабежів.

Попит на наркотики породжує їх пропозицію. До незаконного обігу наркотиків залучаються громадяни, які вбачають у ньому досить легкий і швидкий спосіб збагачення. 68,5 % осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності за наркозлочини, складають особи, які не працюють і не навчаються.

Наркобізнес набуває все більш організованого характеру. Протягом 2002–2007 років майже удвічі (з 4828 до 8542) збільшилася кількість раніше судимих осіб, які були повторно притягнуті до кримінальної відповідальності за наркозлочини. Кількість викритих наркозлочинів, вчинених організованими злочинними угрупованнями, зросла на 42 % (з 553 до 789). Чисельність ліквідованих підрозділами БНОН організованих злочинних угруповань зросла майже удвічі.

При збільшенні викриття наркозлочинів на 11,3 % (з 58 тис. до 64,6 тис.), кількість тяжких та особливо тяжких злочинів збільшилася на 22,9 % (з 19,3 тис. до 23,8 тис.); злочинів, пов'язаних зі збутом наркотиків, на 22,7 % (з 14,6 тис. до 17,9 тис.); втягнень у наркоманію – в 2,4 рази (з 398 до 954).

У той же час, питома вага наркозбувальників від загальної кількості осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності за останній рік, складає всього 17,5 %. Чисельність наркозбувальників, які були притягнуті до кримінальної відповідальності протягом 2002–2007 років, зросла всього на 12 %. При збільшенні в окремих регіонах загальної чисельності підрозділів БНОН, кількість притягнутих до кримінальної відповідальності наркозбувальників навпаки зменшується. Такі випадки мають місце у Донецькій, Закарпатській, Київській, Одеській, Полтавській, Сумській, Харківській, Черкаській областях та Автономній Республіці Крим.

Більшість ліквідованих нарколабораторій носили так звані "кухонний" характер, де із застосуванням спеціального лабораторного обладнання виготовляли психотропні речовини, наркотичні засоби з "ефедрину", в інших, більш потужних, ацетильований та екстракційний опій з макової соломи. Не дивлячись на значне поширення в нелегальному обігу нашої країни психотропних речовин амфетамінової групи, жодної потужної підпільної нарколабораторії по їх нелегальному виготовленню органами внутрішніх справ викрито не було.

Аналіз нелегального ринку наркотиків показує, що 80 % наркотиків виготовляються з наркосировини, яка вирощується на території України. Одним із джерел надходження наркосировини в незаконний обіг є її витік із легальних посівів. Цьому значною мірою сприяє неконтрольоване збільшення площі легальних посівів маку та конопель, відсутність квот на вирощування цих рослин та недосконалість ліцензійних умов провадження господарської діяльності, пов'язаної з культивуванням та використанням наркотиковмісних рослин.

Має тенденцію до значного зростання вилучення синтетичних і напівсинтетичних наркотичних засобів та психотропних речовин, які вживаються переважно молоддю і мають іноземне походження. Якщо у 2002 році амфетаміни та метамфетаміни вилучалися у 17 регіонах та на 4 залізницях, то за останній рік в Україні не було жодного регіону, де б не вилучалися ці психотропи.

До незаконного наркообігу залучається значна частка раніше судимих осіб, що створює передумови до наркокриміналізації та збільшення нових міжрегіональних та міжнародних злочинних наркоугруповань, із залученням значної частки осіб, які ніде не працюють та не навчаються.

Незаконний наркоринок змінюється в частині поширення синтетичних і напівсинтетичних наркотичних засобів та психотропних речовин, у першу чергу, так званих "клубних" наркотиків: амфетаміну та кокаїну, а також збільшення

безрецептурного відпуску отруйного лікарського засобу трамадолу (трамалгіну, трамалу) через аптечну мережу.

Для порівняння, станом на 1986 рік на обліку перебувало 24 тисячі споживачів наркотиків. 70 % наркоманів – це особи віком до 30 років. 78 % за соціальним станом – це наркомани, які ніде не працюють і не навчаються. 78 % наркоманів – це чоловіки, а 22 % – жінки. Катастрофічно погіршується стан здоров'я населення планети, зростає смертність, особливо серед молоді, різко зменшується тривалість життя. Реальною стає загроза генофонду суспільства. Все це здійснюється на фоні зусиль легалізації наркотичних засобів і їх немедичного вживання.

Вивчення криміногенної ситуації показало, що наркотики суттєво впливають на погіршення загальної криміногенної ситуації в країні. Щорічно наркоманами і особами, які знаходилися у стані наркотичного сп'яніння, скоюється близько 20 тисяч злочинів, серед яких більше півсотні вбивств, сотні розбійних нападів і грабежів, тисячі крадіжок майна громадян. Стрімко зростає злочинність, пов'язана з наркотиками.

Серед вилучених наркотичних засобів поряд з традиційними наркотиками, які знаходяться під національним і міжнародним контролем, зустрічаються зовсім нові, раніше не відомі незаконні наркотичні засоби або їх комбінації, що виготовляються хіміками, які працюють у підпільних лабораторіях.

Під синтетичними наркотичними засобами необхідно розуміти речовини, які є результатом взаємодії певних хімічних речовин і включення їх до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і їх прекурсорів, які підлягають контролю [8].

В Україні багато регіонів мають прекрасно сформовану, а головне невідконтрольну технологічну базу. Десятиліттями відпрацьована високоефективна хіміко-фармакологічна технологія давно вже використовується при виробництві вітчизняних синтетичних наркотиків.

Вживання вищезгаданих наркотиків може призвести до токсичного отруєння. Результатом вживання цих наркотиків можуть стати психози. Після регулярного вживання екстазі протягом року 80 % наркоманів стають постійними пацієнтами психіатричних лікарень. Практично 70 % нинішніх тяжкохворих на наркоманію, в тому числі героїнову, починали саме з екстазі.

За результатами соціологічних досліджень спостерігається зростання попиту на наркотики серед молоді шкільного віку. Якщо у школах існує програма з профілактики наркоманії, то у тих випадках, коли молодь перебуває поза впливом школи, вона зазнає значно більшого ризику стати на шлях наркоманії. Суспільство й оточуюче людей соціальне середовище виявляють великий вплив на процес залучення до наркотиків.

Одним з найнегативніших аспектів проблеми наркоманії є те, що вона передусім стосується найбільш уразливої групи населення, особливо молоді. Перехід від підліткового віку до юнацького і дорослого – це небезпечний час, коли молоді люди часто роблять спроби вживати наркотики. Для молоді, яка намагається стати самостійною і знайти себе, наркотики можуть виглядати цілком привабливо. З природженою цікавістю і бажанням придбати новий досвід, під впливом одноліток, а також через проблеми, пов'язані з установами позитивних міжособових відносин, молодь особливо легко піддається звабливості вжити наркотики. Однак, причини зловживання наркотиками у молоді різних країн світу різні.

Зловживання наркотиками як завжди розглядається як спосіб звільнитися від проблем, пов'язаних з безробіттям, відсутністю уваги, насильством. Особливу схильність до зловживання наркотиками проявляє молодь з нижніх прошарків суспільства. Чисельність молоді у цій групі населення зростає, особливо в містах країн, що розвиваються, де закони і вимоги вулиці, в тому числі зловживання і

продаж наркотиків, стають нормою життя для все більшого числа молоді. Дані різних досліджень підтверджують той факт, що зловживання наркотиками є особливо широко розповсюдженим серед уразливих груп молоді. Підвищеному ризику зловживання наркотиками, головним чином у функціональних цілях (наприклад, щоб не заснути на роботі або, щоб поспати, вгамувати фізичний, емоційний біль або відчуття голоду), схильні такі групи населення, як безпритульні діти, працюючі діти, діти-біженці, діти та молодь, які утримуються у різних виховних закладах і діти, які піддавалися сексуальній експлуатації.

В цілому в усьому світі для здійснення заходів з попередження зловживання наркотиками перевага, певною мірою, надається школі та засобам масової інформації. Менше ресурсів виділяється на заходи з організації вільного часу та інші заходи на місцях, що зорієнтовані на молодіжні групи, особливо на групу ризику. Крім того, заходи і програми рідко здійснюються на постійній основі. Найчастіше проводяться одноразові кампанії в засобах масової інформації, а також спеціальні заходи превентивного характеру в школах, заходи з попередження зловживання наркотиками в шкільні програми включаються не дуже часто.

Соціальна практика сьогодення дає достатні підстави для висновку, що в Україні відсутня науково виважена антинаркотична політика як на рівні організаційних структур, так і на рівні індивідуально конкретних досліджень. “Соціальний фактор вживання наркотичних речовин формує дуже специфічний напрям життєдіяльності на стійкій аморальній та гостро хворобливій основі, коли такого роду ризик постійно супроводжує не тільки поточну поведінку наркомана чи токсикомана, але й взагалі учасників їх середовища” [9].

Епідемія наркотизації населення активно деградує сучасний соціум і відносно стану моралі та фізичного або психічного здоров'я, і відносно соціально-кримінологічної готовності до злочинної поведінки.

Наркотизм у сучасних умовах є негативним і суспільно небезпечним явищем, яке виражається в сукупності антисуспільних, протиправних діянь, спрямованих проти здоров'я населення, а також у незаконному вживанні наркотичних засобів і психотропних речовин, незаконних операціях з ними, сприянні їх незаконному обігу. Це явище поєднує соціальний, правовий, кримінологічний, економічний, біологічний і екологічний аспекти.

Проаналізувавши тенденції поширення наркоманії в Україні, ми можемо зазначити, що дивлячись на досвід світового співтовариства у протидії наркоманії, в нашій державі необхідно здійснювати боротьбу з незаконним вживанням наркотиків у таких напрямках:

- широка профілактична діяльність, спрямована на недопущення втягнення молоді до вживання наркотиків. З цією метою мають застосовуватися найновіші досягнення медицини, психіатрії, педагогіки, залучатися громадські організації;

- силова боротьба з наркобізнесом із залученням спеціалізованих установ, військової техніки, фахово підготовлених працівників, контроль за відмиванням “брудних” грошей, захоплення наркокур’єрів;

- не прийняття “лібералізації” наркотичної проблеми, тобто переходу до легальної реалізації наркотиків через аптеки та інші торговельні заклади (йдеться про “легкі” наркотики). Легалізація дає можливість контролювати збут наркотиків та проводити повний облік лікування наркоманів. Практика показує, що депеналізація споживання наркотиків (Голландія, Швеція) не призводить до бажаних результатів. У наркоманів залишається потяг до “важких” наркотиків. На наш погляд, такий напрямок боротьби з наркоманією не може бути застосованим в Україні.

Моніторинг наркоситуації, окрім констатації заглиблення наркотичної кризи в Україні, довів, що:

– пріоритетним напрямом попередження наркоманії у нашій країні та у кожній державі повинна бути широкомасштабна профілактична діяльність, яку потрібно розпочинати із початкових класів школи;

– на сьогодні особливого значення набуває профілактика розповсюдження і вживання наркотиків на місцевому, локальному рівні. Практика європейських країн свідчить, що такий підхід дозволяє більш конкретно вивчати ступінь враження підлітків і молоді на наркоманією, виявити матеріальні, фінансові і людські ресурси для профілактичної роботи, вивчити рівень готовності державних, громадських структур і населення регіону вести скоординовану і систематичну роботу серед підлітків та молоді;

– на національному рівні тема шкоди від вживання наркотиків повинна частіше обговорюватися в засобах масової інформації, в школах, у сім'ях. Як показали результати соціологічного дослідження, проведеного автором, серед 20-річних респондентів є багато не інформованих про наркотики. Це свідчить про результативність подібних заходів. Необхідно зробити висновок про те, що бесіди про шкідливість наркотиків повинні проводитися регулярно на засадах розроблених методик.

На нашу думку, реалізація державної політики, спрямованої проти зловживання наркотиками, є найбільш ефективною формою попередження. Необхідна узгоджена програма профілактики наркоманії з урахуванням стану наркотизації у кожному регіоні України, яка буде більш ефективною за умови комплексного застосування напрацьованих заходів з обов'язковим використанням зарубіжного досвіду. Позитивний досвід міжнародного співтовариства спонукає до міжнародного співробітництва з питань координації заходів протидії наркоманії та підвищує її ефективність і це є неодмінним чинником успіху в боротьбі з незаконним обігом наркотиків та наркоманією.

Список використаних джерел

1. *Official Records of the Economic and Social Council Fourteenth Session, Supplement n. 1 (E/2331).* – P. 12.
2. *Юридический словарь.* – Москва, 1956. – С. 614.
3. *Единая Конвенция о наркотических средствах // Україна в міжнародно-правових відносинах.* – К.: Юринком, 1996. – С. 155–208.
4. *Музыка А.А. Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів.* – К.: Логос, 1998. – С. 8.
5. *Кримінологія / За заг. ред. О.М. Джужи.* – К., 2002. – С. 324.
6. *Колесников А. Наркомания в России: состояние, тенденции, пути преодоления // Информ. сб. Фонда национальной и междунар. безопасности.* – № 11–12. – 1998. – С. 45.
7. *Стан боротьби з незаконним обігом наркотиків за даними МВС України за 2002–2006 рр.:* МВС України, Департамент боротьби з незаконним обігом наркотиків. – К., 2006.
8. *Роганов С.А. Синтетические наркотики.* – СПб., 2001. – С. 13.
9. *Мельник П.В., Гумін О.М., Лановенко І.П. Кримінологічна концепція боротьби із злочинним наркообігом та злочинами, вчиненими в стані наркотизму // Філософ. – психол. підвалини кримінології як науки.* – К., 2001. – Т. 1. – С. 307.

Drug addiction as a social tragedy is analyzed in the article, the tendencies of its distribution are determined, the directions of fight against this illness are offered.